

УДК 343.85

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.04.50>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СПЕЦІАЛЬНО-КРИМІНОЛОГІЧНОГО ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОВЖИВАННЮ ПОВНОВАЖЕННЯМИ ОСОБАМИ, ЯКІ НАДАЮТЬ ПУБЛІЧНІ ПОСЛУГИ

Черниш В.В.,*аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології**Академії Державної пенітенціарної служби*

ORCID: 0000-0002-7185-0251

Черниш В.В. Нормативно-правове забезпечення спеціально-кримінологічного запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

У статті висвітлено проблематику визначення місця заходів спеціально-кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням у системі заходів кримінологічної протидії суспільно небезпечним, кримінально-караним діям, а також окреслено концептуальні погляди вчених-кримінологів, що панують в науковій кримінологічній доктрині з даного питання.

Акцентовано увагу на першочерговості кримінологічних заходів з профілактики злочинності в суспільстві, розкрито зв'язок ефективних профілактичних заходів та послідовної спеціальної кримінологічної політики, її розробки та заходів з її реалізації, їх центральне місце в соціальній політиці будь-якої розвиненої країни, зокрема у сфері надання публічних послуг.

Наголошується на відсутності кримінологічного дослідження нормативно-правового забезпечення спеціально-кримінологічного запобігання одному з найбільш латентних кримінальних правопорушень, передбаченого статтею 365² КК України, а саме зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги.

Відтак, автором відводиться центральне місце спеціально-кримінологічним заходам запобігання злочинності в системі заходів кримінологічної протидії за рівнем їх дієвого впливу на зменшення шкідливого ефекту детермінантів. Надано визначення такому виду запобіжної діяльності.

У результаті дослідження, наводиться висновок, що належне нормативно-правове забезпечення діяльності суб'єктів, що здійснюють контрольні повноваження у відповідній сфері, регулюють відповідні суспільні відносини щодо надання тих чи інших публічних послуг є визначальним фактором ефективного запобігання досліджуваного злочину.

Пропонується авторський підхід до розуміння системи спеціально-кримінологічних заходів запобігання даному кримінальному правопорушенню, що зафіксовані в нормативно-правових актах, регулюючих діяльність, як суб'єктів надання публічних послуг, визначених диспозицією відповідної статті закону про кримінальну відповідальність, так і діяльність суб'єктів, що здійснюють контрольні повноваження або регулюють відповідні сфери надання публічних послуг.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, заходи, спеціально-кримінологічне запобігання, зловживання повноваженнями, публічні послуги, особи, які надають публічні послуги.

Chernysh V.V. The regulatory and legal provisions regarding special and criminological preventions of a power abuse by persons providing public services.

The article highlights the issue of determining the place of measures of special and criminological prevention of criminal offences in the system of measures of criminological counteraction to socially dangerous and criminally punishable acts, as well as outlines the conceptual views of criminologists in scientific criminological doctrine on this issue.

Emphasis is placed on the priority of criminological measures for crime prevention in society. The connection between effective preventive measures and consistent special criminological policy is revealed. Its development and measures for its implementation have a central place in the social policy of any developed country, in particular, in the field of public services.

It is emphasized that there is no criminological study of regulatory and legal support for special and criminological prevention of one of the most latent criminal offences under Article 365² of the Criminal Code of Ukraine, namely, abuse of power by persons providing public services.

Thus, the author gives a central place to special criminological measures to prevent crime in the system of measures of criminological counteraction on the basis of their effective impact in reducing the harmful effects of determinants. The definition of this type of precautionary activity is given.

As a result of the study, it is concluded that the proper regulatory support of the activities of entities exercising control powers in the relevant field, regulating the relevant public relations for the provision of certain public services, is a determining factor in the effective prevention of the crime under investigation.

The author's approach to understanding the system of special and criminological measures to prevent this criminal offence, which are enshrined in regulations governing the activities of both public service entities, defined by the disposition of the relevant article of the law on criminal liability, and entities that exercise control powers or regulate the relevant areas of public services, is offered.

Key words: regulatory and legal support, measures, special and criminological prevention, abuse of power, public services, persons providing public services.

Постановка проблеми. Спеціальна кримінологічна політика, її розробка та заходи реалізації займають центральне місце в соціальній політиці будь-якої розвиненої країни. Зокрема, статтею 3 Конституції України від 28.06.1996 (далі – Конституція України) встановлено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю [1]. Проте, на сьогодні в кримінології відсутнє наукове дослідження стану нормативно-правового забезпечення спеціально-кримінологічного запобігання одного з найбільш латентного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 365² Кримінального кодексу (далі – КК) України, – зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічною основою дослідження окресленої наукової проблематики є праці вітчизняних та зарубіжних вчених-кримінологів минулого та сучасності, таких як: А. І. Богатирьов, В. В. Голіна, А. Ю. Дзюба, А. О. Йосипів, С. С. Косаняк, К. Д. Кулик, О. М. Ситнік, О. А. Шевченко та ін.

Метою статті є характеристика стану нормативно-правового забезпечення та систематизація заходів спеціально-кримінологічного запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, передбачених нормативно-правовими актами, у сфері надання публічних послуг.

Виклад основного матеріалу. На сьогодні погляди вчених-кримінологів є достатньо різноманітними щодо досліджуваної нами проблематики [3, с. 318; 4, с. 195; 5, с. 201; 6, с. 188; 7, с. 3–4; 8, с. 97; 9, с. 2]. На нашу думку, базовою в кримінології є розроблена В. В. Голіною концепція "трьох рівневого" запобігання злочинності, а саме: державного загальносоціального запобігання; спеціально-кримінологічного запобігання; індивідуального запобігання щодо конкретної особи. При цьому, заходам спеціально-кримінологічного запобігання відводиться центральне місце, як елементу протидії злочинної поведінки через тривалі заходи антикриміногенного впливу попереджувальними засобами різних галузей наук (медицини, психіатрії, соціології, біології, педагогіки, економіки, правових наук, технічних наук тощо) [10, с. 112].

Отже, задля ефективного дослідження спеціально-кримінологічних заходів запобігання кримінальному правопорушенню, передбаченому ст. 365² КК України, що регламентовані нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність окресленого нормою закону про кримінальну відповідальність кола суб'єктів надання публічних послуг, слід розглядати такі заходи через призму їх реалізації на загальному або галузевому (інституційному) та індивідуальному рівнях, через безпосередній вплив на осіб через нормативно-правові регулятори, які потенційно можуть відходити від прийнятих соціальних норм.

Так, на загальному рівні до заходів спеціально-кримінологічного запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги для всіх суб'єктів даного суспільно-небезпечного діяння є впровадження та подальше системне вдосконалення нормативних регуляторів в законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах. Перш-за-все, частиною другою статті 19 Конституції України передбачено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [1].

Разом з тим, нормами Закону України "Про запобігання корупції" від 14.10.2014 № 1700-VII передбачено ряд обмежень, спрямованих на недопущення зловживання усіма суб'єктами надання публічних послуг, визначеними диспозицією статті 365² КК України своїми повноваженнями, через превентивно-регулюючий вплив (зокрема ст. 22, 24, 25, 26, 27, 55, 56, розділи V–VII та ін. норми) [11].

Важливою сферою законодавчого спеціально-кримінологічного запобігання досліджуваному кримінальному правопорушенню на загальному рівні є розробка, прийняття та практична реалізація визначених Законом України "Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія)" на відповідний період заходів суб'єктами запобігання [12].

Законом України "Про державну службу" від 10.12.2015 № 889-VIII (зі змінами) (далі – Закон № 889-VIII) на загальному рівні для суб'єктів надання публічних послуг, які займають посади державної служби заходами спеціально-кримінологічного запобігання зловживанням повноваженнями можуть

слугувати встановлені в нормах зазначеного Закону: коло обов'язків, регламентована система оплати праці, заохочення та соціальні гарантії, нормативне регулювання робочого часу і часу відпочинку, дисциплінарної та матеріальної відповідальності державних службовців, що і визначено частиною першою статті 8 Закону № 889-VIII [13].

Таким, чином через регламентування концептуальних питань державної служби на законодавчому рівні визначаються і основні вимоги до вищевказаної професійної діяльності та встановлюються своєрідні нормативно-правові обмеження, що слугують певними стандартами правового статусу суб'єкта надання публічних послуг, які є державними службовцями, передусім це державні реєстратори, державні нотаріуси, державні виконавці.

Для всіх інших суб'єктів досліджуваного кримінального правопорушення дія спеціально-кримінологічних заходів запобігання зловживання повноваженнями, що регламентовані нормативно-правовими актами, які регулюють відповідну сферу надання публічних послуг має практичне вираження на галузевому (інституційному) та індивідуальному рівнях.

Так, в діяльності аудитора заходи спеціально-кримінологічного запобігання регламентовані передусім статтею 1 Закону України "Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність" від 21.12.2017 № 2258-VIII, оскільки вказаною нормою надані визначення основних понять, що стосуються зазначеної сфери діяльності, зокрема, "аудит фінансової звітності", "аудитор", "аудиторська діяльність", "аудиторська мережа (мережа)", "аудиторська фірма", "аудиторський звіт", "аудиторські послуги", "внутрішній контроль якості виконання завдання", "завдання з обов'язкового аудиту фінансової звітності", "конфлікт інтересів", "суб'єкт аудиторської діяльності" та інші. Також, статтею 8 Закону № 2258-VIII врегульовано питання професійної етики аудиторів, статтею 11 – обов'язок дотримання принципу конфіденційності та професійної таємниці, статтями 13, 14 – професійні стандарти та аудиторський звіт та інші важливі питання [14].

В діяльності нотаріуса, спеціально-кримінологічні заходи запобігання зловживання повноваженнями зафіксовані в Законі України "Про нотаріат" від 02.09.1993 № 3425-XII, оскільки нормами даного законодавчого акту визначено поняття нотаріату, органів і осіб, які вчиняють нотаріальні дії, правову основу діяльності нотаріату в Україні, особливості державного регулювання нотаріальної діяльності, визначено поняття "нотаріус", особливості його правового статусу (статті 1, 2, 3) [15].

В діяльності оцінювача спеціально-кримінологічні запобіжники зафіксовані статтею 4 Закону України "Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність" від 12.07.2001 № 2658-III яка надає визначення поняттю "професійна оціночна діяльність" та встановлює форми її здійснення. Статтями 5, 6 Закону № 2658-III визначено хто є суб'єктом оціночної діяльності, а також правовий статус оцінювача. Розділом II даного законодавчого нормативно-правового акта передбачено основні засади проведення оцінки майна, зокрема випадки проведення оцінки майна, обмеження щодо оцінки майна (статті 7, 8), а статтею 25 Закону № 2658-III встановлені особливості відповідальності за порушення законодавства про оцінку майна, майнових прав та оціночну діяльність [16].

В діяльності уповноваженої або службової особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб спеціально-кримінологічні запобіжники регламентовані Законом України "Про систему гарантування вкладів фізичних осіб" від 23.02.2012 № 4452-VI. Так, статтею 2 Закону № 4452-VI визначені основні поняття, зокрема "уповноважена особа Фонду гарантування вкладів фізичних осіб", статтями 3, 4, 5, 6, 7, 8 – 12 зазначеного Закону визначено організаційно-функціональні засади побудови системи гарантування вкладів фізичних осіб, а статтями 13, 14 Закону № 4452-VI врегульовані питання процедури призначення на посаду та звільнення з посади директора – розпорядника Фонду, окреслено коло його повноважень [17].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання зловживання повноваженнями експерта закладені в нормах Закону України "Про судову експертизу" від 25.02.1994 № 4038-XII, а також в нормах інших спеціальних законодавчих актів, що визначають правила залучення експертів для вирішення певного кола питань, пов'язаних з необхідністю застосування певних специфічних знань, та які визначають правовий статус, правосуб'єктність експертів, як окремих суб'єктів експертної діяльності, зокрема в нормах Кримінального процесуального кодексу України 13.04.2012 № 4651-VI, Цивільного процесуального кодексу України від 18.03.2004 № 1618-IV, Господарського процесуального кодексу України від 06.11.1991 № 1798-XII, Кодексу адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV, Кодексу України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII, Закону України "Про виконавче провадження" від 02.06.2016 № 1404-VIII тощо [18].

В діяльності арбітражного керуючого спеціально-кримінологічні заходи запобігання зловживання повноваженнями регламентовані Кодексом України з процедур банкрутства від 18.10.2018 № 2597-VIII, яким встановлені умови та порядок відновлення платоспроможності боржника – юридичної особи або визнання його банкрутом, з метою задоволення вимог кредиторів, а також від-

новлення платоспроможності фізичної особи, визначені основні поняття, коло суб'єктів, функціональні повноваження яких реалізуються арбітражним керуючим, зокрема "керуючий реалізацією", "керуючий реструктуризацією", "керуючий санацією", "ліквідатор", "розпорядник майна", "учасники у справі про банкрутство", врегульовані питання організації діяльності арбітражного керуючого, правосуб'єктності, відповідальності, припинення діяльності (статті 1, 10, 11, 12, 13, 16, 20, 21, 24, 25, 26 тощо) [19].

У функціонально-змістовній діяльності державного (приватного) виконавця спеціально-кримінологічні заходи запобігання зловживанню повноваженнями нормативно-правового характеру передбачені Законом України "Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів" від 02.06.2016 № 1403-VIII, [20], Законом України "Про виконавче провадження" від 02.06.2016 № 1404-VIII [21].

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання зловживанню повноваженнями незалежного посередника, члена трудового арбітражу зафіксовані в нормативно-правових актах, які регулюють суспільні відносини у сфері функціонування системи заходів по вирішенню колективних трудових спорів (конфліктів), а саме: в Законі України "Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів)" від 03.03.1998 № 137/98-ВР [22]; Положенні про трудовий арбітраж, затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 01.12.2020 № 68 [23]; Положенні про примирну комісію, затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 01.12.2020 № 67 [24]; Положенні про порядок підготовки та підвищення кваліфікації посередників та арбітрів, затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 10.06.2019 № 41 [25]; Регламенті роботи трудового арбітражу по розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту), затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 08.08.2008 № 95 [26]; Регламенті роботи примирної комісії по розгляду і вирішенню колективного трудового спору (конфлікту), затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 08.08.2008 № 94 [27]; Положенні про посередника, затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 18.11.2008 № 133 [28]; Положенні про арбітра, затверджені наказом Національної служби посередництва і примирення від 18.11.2008 № 132 [29].

Спеціально-кримінологічні заходи протидії зловживанню повноваженнями третейського судді, як суб'єктом надання публічних послуг передбачені в Законі України "Про третейські суди" від 11.05.2004 № 1701-IV та обумовлюються визначеними законодавством вимогами до третейських суддів, підставами та порядком відводу чи самовідводу третейського судді, визначеними заходами відповідальності за невиконання третейськими суддями своїх обов'язків, засадами конфіденційності, регламентацією принципу незалежності третейських суддів та підкорення їх тільки законам, надання "статусу" обов'язковості рішенням третейського суду, визначенням кола прав та обов'язків третейського судді (статті 2, 24) [30].

У функціонально-службовій діяльності державного реєстратора базовими нормативно-правовими законодавчими актами, що містять у відповідних нормах спеціально-кримінологічні запобіжні чинники, які зменшують можливість зловживання повноваженнями є Закони України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" від 01.07.2004 № 1952-IV [31], "Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань" від 15.05.2003 № 755-IV [32].

Слід зазначити, що на індивідуальному рівні свій превентивний вплив через дію нормативно-правових актів відповідні заходи спеціально-кримінологічного запобігання зловживанню повноваженнями особами, які надають публічні послуги, здійснюють через регулювання повсякденної діяльності суб'єктів надання таких послуг, регламентування процедури надання публічних послуг, діяльності суб'єктів, що здійснюють контрольні функції в даній сфері. Прикладом індивідуального спеціально-кримінологічного запобігання даному зловживанню може слугувати ситуація, за якої Фондом державного майна України приймається рішення у встановленому законодавством порядку про анулювання ліцензії суб'єкта оціночної діяльності, блокування доступу до Єдиних та Державних реєстрів недобросовісному державному реєстратору тощо.

Висновки. Оскільки зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги є високо латентним кримінальним правопорушенням, за таких умов спеціально-кримінологічні заходи запобігання набувають актуальності, лише якщо діють в комплексі, послідовно через нормативно-правові регулятори на загальному рівні, тобто здійснюють свій превентивний вплив на всіх суб'єктів, інституціональному або ж галузевому та індивідуальному рівнях, тобто спрямовуючи свою дію на зменшення детермінації зловживань як окремими групами суб'єктів (державними виконавцями, державними реєстраторами, оцінювачами тощо), так і окремими особами, що виконують відповідні функції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2004 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
3. Йосипів А. О. Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2010. № 1. С. 315–324.
4. Шевченко О. А. Запобігання злочинам як один із пріоритетних напрямів протидії злочинності. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 194–197.
5. Косаняк С. С. Окремі аспекти особи злочинця як елемента криміналістичної характеристики зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги. *Право і суспільство*. 2019. № 2 (2). С. 200–207.
6. Кулик К. Д. Спеціально-кримінологічне запобігання розбещенню неповнолітніх в Україні. *Право і суспільство*. 2017. № 3 (2). С. 187–193.
7. Дзюба А. Ю. Проблеми індивідуальної профілактики злочинності неповнолітніх. URL: <http://law-dep.pu.if.ua/conference2014/articles/dzyuba.pdf> (дата звернення: 15.12.2021).
8. Ситнік О. М. Характеристика спеціально-кримінологічних заходів запобігання втягненню неповнолітніх у злочинну та іншу антигромадську діяльність. *Форум права*. 2018. № 3. С. 96–104.
9. Богатирьов А. І. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання злочинності серед засуджених у місцях несвободи. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2019. № 14. С. 2–9.
10. Голіна В. В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник академії правових наук України*. 2006. № 3 (46). С. 211–214.
11. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
12. Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки: проект Закону України від 21.09.2020 № 4135. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI03252V.html (дата звернення: 15.12.2021).
13. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
14. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України від 21.12.2017 № 2258-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text> (дата звернення 15.12.2021).
15. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 № 3425-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
16. Про оцінку майна, майнових прав та професійну оціночну діяльність: Закон України від 12.07.2001 № 2658-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2658-14#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
17. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
18. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 № 4038-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
19. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 № 2597-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
20. Про органи та осіб, які здійснюють примусове виконання судових рішень і рішень інших органів: Закон України від 02.06.2016 № 1403-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1403-19#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
21. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19#Text> (дата звернення 15.12.2021).
22. Про порядок вирішення колективних трудових спорів (конфліктів): Закон України від 03.03.1998 № 137/98-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/137/98-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
23. Положення про трудовий арбітраж: наказ Національної служби посередництва і примирення від 01.12.2020 № 68. URL: <https://nspp.gov.ua/normativno-pravova-baza-nspp/polozhennya/5021-polozhennia-pro-trudovi-arbitrazh> (дата звернення: 15.12.2021).
24. Положення про примирну комісію: наказ Національної служби посередництва і примирення від 01.12.2020 № 67. URL: <https://nspp.gov.ua/normativno-pravova-baza-nspp/polozhennya/5017-> (дата звернення: 15.12.2021).
25. Положення про порядок підготовки та підвищення кваліфікації посередників та арбітрів: наказ Національної служби посередництва і примирення від 10.06.2019 № 41. URL: <https://nspp.gov.ua/>

- normativno-pravova-baza-nspp/polozhennya/5015-polozhennia-pro-poriadok-pidhotovky-poserednykiv-ta-arbitriv-ikh-sertyfikatsii (дата звернення: 15.12.2021).
26. Регламент роботи трудового арбітражу по розгляду і вирішення колективного трудового спору (конфлікту): наказ Національної служби посередництва і примирення від 08.08.2008 № 95. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0095299-08#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
 27. Регламент роботи примирної комісії по розгляду і вирішенню колективного трудового спору (конфлікту): наказ Національної служби посередництва і примирення від 08.08.2008 № 94. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MUS9971.html (дата звернення: 15.12.2021).
 28. Положення про посередника: наказ Національної служби посередництва і примирення від 18.11.2008 № 133. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0133299-08#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
 29. Положення про арбітра: наказ Національної служби посередництва і примирення від 18.11.2008 № 132. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0132299-08#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
 30. Про третейські суди: Закон України від 11.05.2004 № 1701-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1701-15#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
 31. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України від 01.07.2004 № 1952-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-15#Text> (дата звернення: 15.12.2021).
 32. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань: Закон України від 15.05.2003 № 755-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text> (дата звернення: 15.12.2021).